

sentence, ki naj bi umetelno povzdignile pomembnost snovi, utrudljive in zoprne. Zoprni je lahko tudi lirizem, čeprav je res, da mora sleherni umetnina izžarevati neko poetično eleganco. Lirizem v naši prozi pa je dostikrat ponarejen in nasilno razpreden po tekstu; namesto da bi bilo lirično samo dogajanje, so lirični pisateljevi stavki. Takšen lirizem se je dandanašnji močno razrasel — zdaj naj bi snov poglobil in ji vcepil pomembnost, drugič naj bi razgrnil rožnato tančico nad resničnostjo, toda vsakič, ko je zgolj pisateljev produkt, se izprevrže v priskutno sentimentalnost, zavre epski razmah in razvodeni kri, ki naj bi pojila sleherni umetniški tkivo.

Seveda je tudi nenavadno, da naša proza zelo poredko išče pomembnost v sodobnem življenju. Marsikaj jo sicer opravičuje — n. pr. dinamika tega neustaljenega in bržečega časa, ki ne dopušča zanesljivega razgleda po življenjski panorami. (Zato je popolnoma razumljivo, da se je zdaj razmahnila zaključena, partizanska tema!) Glede velikega sodobnega teksta najbrž niti ne smemo biti neučakani. Čudno pa je vendarle to, da naša proza zelo poredko reagira na sodobno življenje s teksti, ki ne bi pretendirali na stoletno slavo: s fragmenti, z aktualnim feljtonom, predvsem s satiro! Brez takšne aktualne proze si je težko zamisliti normalno literarno življenje; lahko je izredno močan moralno-politični faktor in če je pri nas skorajda ni (seveda so tudi tu častne izjeme!), je to znamenje prešibke družbeno politične in moralne zavzetosti naše proze.

Vse te vrstice so govorile o življenjski pomembnosti, ki naj jo proza izpoveduje, toda takšno življenjsko in umetniško pomembno prozo lahko ustvari samo zrela, človeško pomembna in razsežna pisateljska osebnost. Navsezadnje se vse začne in neha pri umetniku; če se zna vživeti v človeka, če v njem gori stvariteljska strast, da bi ugledal slednjo življenjsko skrivnost, če je predan resnici in lepoti in če se s popolno moralno in družbeno politično odgovornostjo posveti umetniškemu poklicu v času, ko doživlja človeštvo največjo veličino in tragiko obenem, in na prostoru, kjer je humanizem najvišji ideal, če je vse to združeno v umetnikovi osebnosti, potem bo njegova umetnost zrela in dragocena. Najbrž je v našem času treba več moči za umetniški poklic in zato marsikdo omaga ali zavije na stranpot, toda trdno sem prepričan, da ta čas poraja tudi velike osebnosti.

Mitja Mejak

SREČANJA

SKICE S POTI PO ANGLIJI

Westminster

Parlamentarna demokracija se napaja iz dveh velikih tokov. Najstarejši je tisti, ki izvira iz Magne Charte Ludvika brez zemlje in ki so ga pozneje usmerjale krvave in nekrvave družbene spremembe na britanskem otočju vse do začetka 19. stoletja. Tudi svoje veliko svetišče ima ta demokracija v Britaniji. To je westminstrska palača v Londonu, kjer zasedata oba doma angleškega parlamenta.

Londonski Westminster je za pripoznavalce parlamentarne demokracije prav takšno svetišče, kakršno je za občestvo katoliških vernikov katedrala svetega Petra v Rimu. Eno in drugo obiskujejo občudovalci z vsega sveta in zbrano poslušajo vodnike, ki jim razlagajo zgodovino, pomen in namen obeh templjev.

Čeprav je šele francoska revolucija dokončno ponesla v svet protifevdalne oblike družbenega življenja in jo zato po pravici štejemo za drugi veliki tok, iz katerega se še vedno napaja parlamentarna demokracija, je njen tempelj vendarle londonski Westminster. Da bi to tudi navzven poudarili, so postavili Angleži v majhen park pred zapadnimi zidovi te palače čudoviti Rodinov kip upornim meščanom iz Calaisa: pet mož, zvezanih z rabljevo vrvjo, stopa ponosno in zbrano na morišče, kamor jih je poslal tujec, ki so se mu bili uprli. Tako se zliva spomenik francoskemu svobodoljubju z novogotskimi zidovi Westminstera v mogočen simbol nečesa, kar naj bi živelo in se iz dneva v dan obnavljalo za temi zidovi, v simbol klasične meščanske demokracije.

Razmišljanje in razgovor o demokraciji

Verniki westminstrskega templja gledajo seveda na socialistično demokracijo skozi posebna očala in zato tudi ne morejo videti njeno pravo, neizkrivljeno podobo. Ta očala, ki so zelo pomembno sredstvo njihovega političnega razumevanja, jim nataknejo že v zgodnji mladosti. Že otroke vodijo Britanci ogledovat dvorane in hodnike, portrete in kipe, klopi in fotelje v westminstrski palači. Vse je tako lepo in veličastno kakor v veliki cerkvi. Zastrta svetloba lije skozi bogato obarvane šipe velikanskih gotskih oken in zavija notranjščino Westminstera v tajinstven mrak, ki se zgoščuje pod visokimi, rezljanimi stropi iz temne hrastovine. V tem katedralskem vzdušju, kjer pričakuješ, da bo zdaj zdaj zadonela od nekd melodijska mogočnega korala iz starih orgel, se prepirata vlada in opozicija Njenega Veličanstva za blagor ljudstva. Britanski otroci si pod vtisom vsega tega nikakor ne morejo misliti, da je mogoča še drugačna demokracija. Pa ne samo otroci.

Ko sem se pogovarjal z urednikom nekega londonskega tednika o zadnjih volitvah v našo ljudsko skupščino, mu ni in ni šla v glavo bistvena razlika med meščansko in socialistično demokracijo. Kako je mogoče — je venomer spraševal moj sobesednik — da lahko vlada in parlament sploh poslujeta brez opozicije? Nikakor ni mogel razumeti tega, da so vsakodnevne težave, da so ovire, ki se postavljajo na pot razvoju socialističnih odnosov, da so mnoge objektivne zakonitosti družbenega življenja tista opozicija, s katero se borita pri nas ne samo »parlament in vlada«, temveč ima z njo opravlka sleherni zavedni pripadnik naše skupnosti. Ta opozicija pa je vse drugačnega kalibra kakor pa tista, ki se v dvoranah meščanskih parlamentov prepira in pogovarja s svojo vlado.

Sicer pa danes ni prav nič več težko spoznati, da so westminstrski razgovori in prepiri že davno izrekli svojo pomembno besedo. Tako nekako je z njimi in z vso današnjo parlamentarno demokracijo kakor s tistimi velikimi kamini v starih angleških patricijskih hišah. Nekoč so tlela v njih zdrava bukova polena in njihova prijetna, mehka toplota je preplavljala sleherni kotichek velikanskih soban. Danes pa v teh kaminih nič več ne žari bukov les,

temveč leže tam le še hladne, elektrificirane atrape polen ali pa prav takšne atrape velikih kosov premoga. Le-te sicer prijetno žare, ne dajejo pa nobene toplote; zanjo skrbi le še drobna električna pečka, in če se hočeš ubraniti pred vlažnim hladom londonskih februarских dni, se moraš pomakniti prav v njeno neposredno bližino.

Spektakularnost

You see? — I see! Anglež *vidi* tam, kjer mi navadno *razumemo*. Morda je tudi ta angleška posebnost razumevanja pripomogla k temu, da je prišlo prav na britanskem otočju do senzualizma, ki je velik in trajen prispevek angleške znanstvene misli 17. stoletja v zakladnico filozofskega materializma. Morda pa je ta senzualistična posebnost razumevanja pripeljala tudi do tega, da se je dve sto let pozneje razbohotila v Angliji tako strašansko neokusna novogotska in novoklasična arhitektura. V mislih imam viktorijansko dobo, ko so bili Angleži najbolj angleški. V novogotskem stilu so takrat gradili kolodvore, univerze, cerkve in college — pa tudi westminstrski parlament, v novoklasičnem pa mestne hiše, knjižnice, zapore in muzeje. Tako se je zgodilo, da so kolodvori podobni katedralam, collegi samostanom, zapori knjižnicam, vse skupaj pa je ogromno, težko, spektakularno. V Nottinghamu sem spričo neke takšne, z neštetimi stolpi in stolpiči v nebo štrleče zgradbe vprašal spremljevalko, ki mi je razkazovala mesto, če je to morda katedrala. Precej nerodno mi je postalo, ko me je ljubeznivo poučila, da je to — glavni kolodvor.

Obstaja neka notranja zveza med viktorijansko arhitekturo in sodobno sovjetsko reprezentativno gradbeno dejavnostjo. Obe izražata enako pezo in enako spektakularnost. Nekaj te peze lahko spoznaš celo ob novem Marxovem grobu na pokopališču High Gate. Ni še namreč dolgo tega, ko so izkopali telesne ostanke Karla Marxa iz groba, v katerem so počivali že več kakor sedemdeset let. Določili so jim »reprezentativnejši« prostor (nasproti grobu Herberta Spencerja) in so tja postavili tudi nov nagrobni spomenik, ki je po svoji pezi vsekakor zelo reprezentativen. Po tej plati namreč daleč prekaša vse druge nagrobne spomenike na tem idiličnem pokopališču milijonskega Londona. Obe arhitekturi — viktorijanska prav tako kakor sovjetska — izražata občutje mogočnosti, dostojanstva in silne pomembnosti svojih tvorcev oziroma gradbenih gospodarjev.

Likovna prizadevanja predviktorijanskih Angležev so se izživljala v mnogo lepših stvaritvah kakor pa so stvaritve njihovih liberalističnih potomcev. O tem pričata že samo dva primera iz Londona. Prvi je mogočna westminstrska opatija, kjer naravnost doživiš, kako je gotika čudovito skladno izražala razpoloženje srednjeveškega človeka, ki je bil miselno in čustveno religiozno usmerjen tudi takrat, kadar se je upiral uradni cerkvi in njeni ideologiji. Drugi primer pa je katedrala svetega Pavla, s katero je arhitektu Christoferju Wrennu uspelo, da je presadil na britanska tla in v britansko klimo marsikatero arhitektonsko zamisel Michelangela, soustvarjalca vati-kanske katedrale. Tudi dela angleških slikarjev iz 18. stoletja, Constabla, Gainsborougha in Reynoldsa pričajo o tem, da je predviktorijanski Anglež likovno mnogo bolj prefinjeno doživljal kakor pa njegov viktorijanski potomec.

Spomenik

Zelo zgoščen in značilen izraz viktorijanskega likovnega prizadevanja je Albert Memorial v Londonu. Ta spomenik močno spominja na pozlačeno, načičkano monštranco, na takšno, kakršne so včasih rezljali naši kmečki rezbarji. Postavljen je na velikanski, stopničast podstavek iz sivega granita. Na njegovih štirih oglih stoje ogromne skulpture iz belega marmorja, ki simbolično prikazujejo štiri kontinente našega planeta. Tam, kjer bi pustil naš kmečki rezbar v svoji prelepi monštranci prostor za najsvetejše, sedi v udobnem naslonjaču Albert, princ Saxen-Coburg Gotha, soprog kraljice Viktorije, izklesan iz črnega kamna. Čokat gospod, ki je vse svoje življenje posvetil napredku in blaginji ljudstva — kakor je zapisano na spomeniku — je v hrbtu lahko upognjen, videti je resen in malce utrujen, melanholično zamaknjen, kakor da bi z jasnovidnostjo vidca gledal vse težave poviktorijanskih časov.

Prav tiste dni, ko sem razmišljal o tem spomeniku danes že močno pojemajočega britanskega gospostva nad svetom, sem srečal dobrega znanca. Pogovor je nanesel na vprašanje o pouku tujih jezikov na naših srednjih šolah. Ko sem mu povedal, da se večina dijakov pri nas uči angleški, se je moj znanec nasmehnil in dejal: »Pa vendar ne mislite, da je to zaradi nas Angležev in zaradi naše kulture? Danes je angleščina vodilni jezik v svetu predvsem zaradi Amerikancev in njihovih dolarjev. Največji del Angležev se še ne zaveda tega, da Britanija ni več velika dežela, da postaja iz dneva v dan manjša, iz dneva v dan bolj odvisna od neke druge, danes resnično še velike sile!«

Tradicionalizem

Izročilo in spoštovanje preteklosti imata v Britaniji zelo veliko vlogo. Znamenita »London School of Economics and Political Sciences« je organizirana kot — družba z omejeno zavezo. Takšno pravno obliko sta ji dala ustanovitelja Sidney in Beatrice Webb v dobi, ko je bil začel liberalistični kapitalizem prehajati v monopolističnega. Takšno obliko svoje pravne osebnosti bo imela — o tem sem prepričan — tudi še potem, ko bo Britanija že nekje daleč v socializmu. Vse, kar se zdi Angležu vredno omeniti, ko ti pojasnjuje organizacijsko strukturo ene najpomembnejših visokih šol za družbene vede, je to, da gre v tem primeru za »a non profit-making society«.

Izročilo in spoštovanje preteklosti sta močno poudarjena tudi v angleškem sodnem ceremonialu. Sodniki so oblečeni v škrlatne, s hermelinom bogato obrobļjene tunike, na glavi imajo lepo nakodrane bele lasulje s tankima kitama v zatilju. Tožilci in odvetniki nosijo bolj skromno napravljene črne tunike, glave jim pokrivajo prav takšne lasulje, kot jih imajo sodniki, samo da niso tako bogato nakodrane. Sodne obravnave so kakor ritualne daritve Pravičnosti, potekajo pa svečano in mirno, skoraj bi dejal da dolgočasno. Impozantna je le zunanja podoba: v škrlat odeti sodniki sede visoko in neprizadeto nad strankami, ki so prišle iskat pravice, nad obtoženci, ki pričakujejo pravično sodbo, nad tožilci in odvetniki, ki obtožujejo, branijo, zahtevajo. Nad vso to pisano srednjeveško mizansceno pa visi na rdečem baržunastem ozadju dolg, z zlatom okovan in z dragim kamenjem okrašen, oster meč Vrhovnega sodnika, lorda Chief Justice.

Zanimivo podoba angleškega tradicionalizma, ki je po svoji spektakularnosti tudi nekako sorodna viktorijanskim likovnim prizadevanjem, daje izmenjava straž pred buckinghamsko palačo oziroma pred St. James. Ogromne medvedje kučme pokrivajo vojake globoko čez oči, usnjeni jermeni, s katerimi so pritrjene, pa jim gredo prav prek ustnic, tako da docela prekrivajo sleherno individualnost posameznika. Izpod ene teh ogromnih, kosmatih kučem kriči do onemoglosti hripav glas podoficirja. Na to komando skladno premikajo vojaki-lutke med neskončno dolgo parado prezentiranja, korakanja, obračanja, pozdravljanja in odzdravljanja, izmenjavanja gesel in odzivov, po taktu bobnov in piščali svoje, v rdeče sukno oblečene noge in v modro sukno odete roke.

Ves ta pestri, neogotski, kraljevsko-podoficirski špektakel po svoje izraža delček tistega družabnega vzdušja, v katerem diha današnji Anglež, in poudarja košček miselnosti, ki je tipična za sodobnega prebivalca britanskega otočja. Sicer pa ni čisto pravilno, če govorimo s tem v zvezi samo o sodobnem Angležu. Zanj tipična struktura mišljenja in tisto družabno vzdušje, v katerem se giblje, sta se namreč oblikovala tako, da živi — skupaj s svojimi predniki — že skoro tri sto let v relativno stalnih gospodarskih in političnih razmerah in da so ga stoletja vzgajali v relativno nespremenjenem okolju in v skoro nespremenjenih vzgojnih oblikah.

Colleges

Britanski collegi (visokošolski internati, v glavnem za moško mladino, v katerih vzgajajo intelektualno elito) so na zunaj podobni srednjeveškim samostanom. V college za moške ne sme stopiti nobena ženska, tudi ne žena predstojnika internata. Še pred osemdesetimi leti je veljal predpis, da oženjen moški ne more biti vzgojitelj v collegu. Profesorji in študentje morajo nositi v šoli, študentje pa tudi izven šole črne tunike — okrnele ostanke srednjeveških meniških halj. Po zarjavelih stenah hodnikov, obednic, predavalnic in knjižnic visijo stari portreti znamenitih mož, ki so v preteklih stoletjih oblikovali britanskega duha in določali politično usodo Anglije ter so bili nekoč gojenci collegea. Vse to tradicionalno, zgodovinsko, malce srednjeveško vzdušje, ki diha iz vsakega kotička collegea, opravlja mimogrede in neopazno funkcijo ideološkega vzgajanja britanskih študentov, tisto funkcijo tedaj, o kateri pri nas razmišljamo zadnje čase v zvezi s prizadevanji za reformo šolstva.

Rezultati britanske ideološke vzgoje pa so takšne: ko so pred kratkim izvedli anketo med študenti, se je v Oxfordu izreklo za monarhijo 54 % študentov, v Cambridgeu pa 71 %; v Oxfordu veruje 58 % študentov, da je bil Kristus sin božji, v Cambridgeu pa veruje v to 48 % študentov; 59 % oxfordskih študentov se je izreklo za konservativno, 25 % pa za laburistično stranko, medtem ko so bile ustrezne številke v Cambridgeu 52 %, oziroma 19 % itd.

Hudo pa bi se motili, če bi na osnovi vsega tega sklepali, da so te tradicionalne, malce samostanske oblike vzgojnega prizadevanja, ki po svoje opravljajo funkcijo ideološkega vzgajanja mladih intelektualcev današnje Anglije, čisto brez sodobne vsebine. Iz univerze v Cambridgeu izhajajo na primer mnoga pomembna dognanja na področju matematike, fiziologije, nuklearne fizike, politične ekonomije. Univerza v Oxfordu pa se še vedno

ponaša z Bertrandom Russelom, ki na stara leta zelo pozitivno ocenjuje nujnost socialistične preobrazbe v svetu in se odločno upira atomskemu oboroževanju, zavzemajoč se za mir med narodi.

Tudi kar se tiče študijske literature niso angleški vzgojitelji visokošolske mladine prav nič ozki. Na ekonomskih fakultetah priporočajo študentom, naj proučujejo Marxov Kapital, in sicer v tistem vrstnem redu, kot ga je nekoč predpisal W. Sombart. Filozofska fakulteta v Cambridgeu pa svetuje svojim študentom, naj berejo Engelsovo delo Anti-Dühring.

Civic Universities

Ljudem z mladih angleških univerz, ki so bile ustanovljene šele zadnja desetletja v raznih provincijskih mestih na britanskem otočju, ni prav, če označujejo njihove univerze za provincijske. Sami jih imajo za »meščanske« — civic universities. Čeprav so po svoji organizacijski strukturi, pa tudi po svojih pedagoških prizadevanjih bolj podobne kontinentalnemu tipu univerze kakor pa one v Oxfordu, Cambridgeu in Londonu, si vsaka od njih vseeno prizadeva, da bi med svoje zidove vpeljala vsaj nekaj tistega tradicionalističnega duha, ki je tako tipičen za stare angleške visoke šole. Po drugi strani pa mnogi znanstveni in pedagoški delavci z mladih univerz upravičeno menijo, da vzdušje angleških collegeov ne vpliva dobro na oblikovanje osebnosti pri sodobnem človeku.

Na eni teh »državljskih« univerz sem se pogovarjal s predstojnikom študentskega doma. Zaupal mi je, da je vpeljal v svojem domu nekaj, kar je bilo doslej nepojmljivo za britanske študentske domove in kar je še danes povsem nemogoče za stare college. Dovoljuje namreč, da sprejemajo študentje obiske svojih deklet kar v domu. »Včasih, posebno ob sobotah in nedeljah, bi dobili pri nas vtis — je dejal — da gre za ženski ali pa vsaj za mešani študentski dom. Veste, prepovedan sad je za mladega človeka vselej bolj privlačen od tistega, ki mu je dostopen. Tega spoznanja se držim tudi kar zadeva medsebojne odnošaje študentov in njihovih deklet; rečem vam, da imam tako s svojimi študenti mnogo manj moralnih problemov in konfliktov, kakor pa jih imajo na primer v Oxfordu ali Cambridgeu, kjer so osebni stiki med študenti in študentkami v collegih najstrože prepovedani.« Predstojnik študentskega doma, o katerem govorim, je Škot, duhovnik anglikanske cerkve in profesor protestantske teologije.

Anglikanizem

Kadar človek razmišlja o vzgojnih vplivih vzdušja, ki diha iz samostanskih zidov starih angleških univerz, kadar razmišlja o tradicionalizmu in njegovem vplivu na duševni profil sodobnega britanskega človeka, se mora zavedati tega, da gre za specifične probleme Anglije, ki ni katoliška dežela. Anglikanska cerkev je namreč odigrala v preteklosti močno progresivno vlogo. Medtem ko so samostani v rimskokatoliškem svetu ostali vse do danes v bistvu prav takšni, kakršni so bili v globokem srednjem veku, se pravi mistične bratovščine odpovedi in zamaknjenosti v onostranstvo, pa tudi kasarne zagriženih vojščakov za črno reakcijo in popovščino, je britanski protestantizem spremenil srednjeveške cehe menihov-pismoukov v pomembne

znanstvene in pedagoške centre. Marsikateri od njih je danes prav na vrhu znanstvenega dogajanja, zlasti v prirodoslovju in tehniki. Ena od velikih zaslug anglikanske cerkve je v tem, da je znala dati starim oblikam, ki jih je razvila religiozna mistika, novo vsebino. Iz tega dejstva izhaja morda tudi neka nadaljnja značilnost britanskega človeka, da so namreč organizacijske oblike javnega življenja med tistimi problemi, ki ga najmanj razburjajo in s katerimi se najmanj ukvarja.

Drobnje vsakdanjosti

Londonški Hyde Park je tudi v vlažnih in hladnih zimskih dneh poln jezdecev. Gospe in gospodje, dekleta, fantje in otroci se na konjih sprehajajo pod krošnjami starih kostanjev in platan. Kaže, da so te »riding parties« nekakšen ritual, ki ga opravlja — navadno pred kosilom — angleška aristokracija in visoka buržoazija prav tako zbrano, kakor opravlja svoje »tea parties« med četrto in peto uro popoldne.

Nedaleč od jahalnih stez sem večkrat srečeval stare, slabo oblečene ljudi, ki so nabirali vlažno dračje, odpadlo s kostanjev in platan, in ga spravljali v raztrgane malhe. Ker skrbe za snago v Hyde Parku uniformirani delavci, sem sklepal, da ti starci in starke nimajo dovolj denarja, da bi kupili kurivo.

V Hyde Parku se sprehajajo tudi psi najrazličnejših pasem. Da se kužki v teh hladnih dneh ne bi prehladili, jih oblačijo njihovi gospodarji, ki so običajno ženske najrazličnejših starosti in postav, v volnene plaščke.

V tistih dneh sta se vlada in opozicija v spodnjem domu angleškega parlamenta živahno pogovarjali o ameriških bombnikih, ki prevažajo iz dneva v dan visoko nad glavami Britancev nevarni tovor vodikovih bomb. Ob kakšnem nesrečnem naključju ali pa ob majhni neprevidnosti bi namreč ta tovor utegnil povzročiti kar prehudo vročino. V gornjem domu pa so se osiveli lordi ukvarjali s problemom, ki je menda tudi ameriškega izvora. Razpravljali so o bioloških, socialnih in moralnih posledicah umetnega oplojevanja žensk s semenom darovalcev. Ukvarjali so se tedaj z zadevo, ki je v nekem smislu prav takšna atrapa, kakor so tista elektrificirana polena v sodobnih angleških kaminih. You see?

Jože Goričar

GLASBA

OPERNE PREMIERE V LETOŠNJI SEZONI

Razen dveh predstav (Donizettijeve Lucie in Lindpaintnerjeve Danine), ki sta se ohranili še iz lanske sezone, je dala ljubljanska Opera letos štiri novitete: Umberta Giordana André Chenier, Marija Kogoja Črne maske, Richarda Wagnerja Večni mornar in Richarda Straussa Ariadna na Naksosu. O teh imenih bi človek prvi hip, ko jih zagleda pred seboj, mislil, da niso kdo ve kakšen prispevek k repertoarju naše operne hiše, saj ima ta, kakor